

SAHTE DEMOKRASİLER ÇAĞINDA DEMOKRASİNİN GERÇEK FELSEFESİ

Meltem Dikmen CANIKLIOĞLU

I. TANIM VE ANLAM SORUNU

Yaşadığımız ülkede ve dünyada, herkes demokrasiye inandığını iddia ediyor ve herkes demokrat, ama aynı zamanda herkes, kendi ideolojik değerlerinin tek ilaç ve tek kurtuluş reçetesi olduğu yönünde bir algıya sahip ise demokrasiyi yeniden gözden geçirmek bir zorunluluk. Günümüz dünyasında da demokrasi, her siyasal sistemin tacı ise bu taç üzerinde düşünmeliyiz.

Demokrasi hem araç olarak, hem güttüğü amaçlarla hem de dayandığı ilkelerle insanlığın bugüne kadar tecrübe ettiği yönetim modellerinin en iyisi olduğu için vazgeçilmezdir. Ama demokrasiyi pek çok sorunla boğuşan siyasal sistemler için hala vazgeçilmez kılan, araçsal boyutundaki müzakere ve karar alma yöntemleridir.

Demokrasi nedir? Tanımı, görünenlerden hareketle mi yapacağız, özlemlerimizden hareketle mi? Bir teori hiçbir zaman verilerin bir fotoğrafı değildir. Bir soyutlama ve bir genelleme yapmadan bize sunulanlardan hareketle demokrasiyi tanımlamak bizi eksik ya da yanlış bir sonuca götürebilir.

Demokrasi bir karar alma yöntem ve teknikleri bütünüdür. Bu yönüyle araçtır.

Demokrasi iyi bir toplumu belli ilke ve değerler etrafında var etme ve yaşatma sürecidir. Bu yönüyle amaçtır. Demokrasi hukukun evrensel ilkeleri olarak isimlendirdiğimiz, insan onuruna yaraşır her türlü doğru ve meşru kuralı yapmayı ve uygulamayı emreden bir siyaset tarzıdır ki bu yönüyle de ilkesel bir anlam kazanır.

Dolayısıyla demokrasiyi bir kuram olarak, bir siyasi sistem olarak, bir ilkeler değerler ve yöntemler bütünü olarak nasıl gördüğümüz ve nasıl anladığımız demokrasiden ne anladığımız ve demokrasi ile ne yapmak istediğimizin de ipuçlarını verir. Her siyasi sistem gibi demokrasi de kendini açıklayacak bir kuram, uygulayacağı ilkeler ve dayanacağı normatif bir yapıyla anlam kazanır. Demokrasi, siyaseti örgütleyen ve yöneten süreçlerin açıklamasıdır. Demokrasinin tarihine bakarak da demokratik siyasetin ne olduğunu evreler içinde ortaya koymak mümkündür.

Eski Yunan'da Perikles, "Bizim sistemimiz demokrasidir, çünkü azınlığın değil çoğunluğun elindedir. Bütün vatandaşlar sorunlar hakkındaki müzakerelere katılır, oy verir, kamu görevlerine girebilir, siyasi ve hukuki haklara sahip olabilir." der. Perikles'in "bütün vatandaşlar" dediğinin topluluktaki küçük bir azınlık kümesi olduğunu hatırdan tutmak kaydıyla bu demokrasi övgüsünü hoş görebiliriz.

17. yüzyılda İngiltere’de demokrasi, sosyal sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmak isteyenler tarafından diriltelen bir kavramdır.

18. yüzyıl sonuna kadar Batı’nın seçkin kesimi tarafından benimsenmemiş, hatta şiddetle reddedilmiş bir ideolojidir. Ne Batı Avrupa’nın liberal devrimlerinde ne Amerikan Anayasasının yapılışı öncesi ve sonrasındaki özgürlük söylemleri içinde demokrasinin adı yoktur. Demokrasinin bir düşünce olarak yayılması ve kamu vicdanında benimsenmesi için 19. yüzyılın siyasal ve toplumsal gelişmelerini beklemek gerekmiştir.

Ve bugün; 20. yüzyılın ve henüz başında olduğumuz 21. Yüzyılın demokrasi ihraç eden ülkelerinin yarattığı tablo karşısında, demokrasiyi anlamaya, anladıktan sonra sevmeye her şeyden çok ihtiyacımız var. 20. Yüzyılın bu sihirli kuramı için geliştirilen övücü ve bir o kadar ironik ve hatta yergi dolu söylem vardır.

Hitler’in kendi sistemini “gerçek demokrasi” olarak isimlendirdiği, Mussolini’nin faşizmi “organize, merkezi ve otoriter bir demokrasi” olarak vasıflandırdığı hatırlanırsa demokrasiye yönelen şüphelerin çok da haksız olmadığını söyleyebiliriz.

Çağımızda demokrasi, kendi meşruluk inanç ve iddiasını dünyaya kabul ettirmek isteyenlerin elinde etkili bir silaha dönüşmüştür. Kim bu silahı daha erken çeker ve karşısındakine doğrultursa daha avantajlı bir konum kazanmaktadır. Öyle ki artık dünyanın her yerinde artık demokrat olmanın değil, olmamanın ya da öyle görünmemenin imkânsız olduğu bir konjonktür kökleşti.

B. Russel; “En başarılı demokrat politikacılar demokrasiyi ortadan kaldırmayı başara-bilip diktatör olanlardır. Lenin, Mussolini ve Hitler ortaya çıkışlarını demokrasiye borçludurlar” diyor.

Demokrasiyi, siyasetin çatışmacı doğasını değerlerle ve katılımcı yöntemlerle yumuşatan bir yönetim biçimi olarak överken ve tercih ederken bir takım çekinceler koyarak ve kavramın doğasından ve gelişim sürecinde yaşananlardan kaynaklanan çekinceler boyutunu hep göz önünde tutarak konuya yaklaşıyorsak sebebi ne olabilir?

Bu sebebi demokrasinin tanımında arayabiliriz.

Kendini “demokratik” olarak tanımlayan sistemlerin pratiğinde arayabiliriz.

Tanımda güçlüklerle karşılaşyoruz. Bunun en önemli nedenlerinden biri; “demokrasi nedir?” sorusuna, demokrasinin kavramsal içeriğini dolduran unsurlardan biri veya bir kaçını ön plana çıkaran açıklamalarla cevap vermeye kalkışmamızdır.

Tanımlı en az bunun kadar güçleştiren ikinci neden, günümüzde her anayasal sistemin kendisini “demokratik” olarak tanımlamak ısrarı karşısında “ne kadar ve nereye kadar demokrasi” sorusuna vereceğimiz cevabın çok karmaşık olmasıdır.

Örneğin bir yaklaşıma göre demokrasi çoğunluğun yönetimidir. Biraz daha diplomatik bir dille demokrasiye aynı anlama gelecek şekilde “azınlık haklarını dikkate alan bir

çoğunluk yönetimi” demek de mümkündür. Başka bir görüş, demokrasinin tanımında “katılım” boyutunu ön plana çıkarır.

Tanımlı bu şekilde bir veya birkaç ölçütle sınırlamak veya vurguyu demokrasiden ne anladığımızı açık edecek bir ideolojiye yapmak, demokrasinin değerler ve ilkeler boyutunu göz ardı etmek, demokrasiyi araçsallaştırmak demektir.

Eşitlik, özgürlük, onay, uzlaşma, müzakere, yarışma, çoğulculuk, anayasal yönetim vs. demokratik siyasal sistemlerin belirleyenleri değil, siyasal sistemin demokratik işleyişinin tatmin edici görünüşleri, demokrasinin ne olduğu ya da olması gerektiği sorusuna verilebilecek cevaplardır. Bir başka deyişle demokrasi kimin yöneteceğinden, nasıl yöneteceğinden öte soruların cevaplarıdır.

Demokrasinin niçin tercih edilmesi gereken bir değerler sistemi, karar alma yöntemi ve bir toplumsal yaşam biçimi olduğuna dair bir açıklamayı Popper yapıyor: “Şiddet yoluna başvurmadan reform yapmaya ve böylelikle siyasal konularda aklı kullanmaya izin veren kuramsal çerçeveyi yalnız demokrasi sağlar.” Bu açıklama dahi demokrasinin “kim yönetmeli” ya da “kimin iradesi üstün olmalı”dan daha çetrefil bir tanım ve anlam alanı olduğunu ortaya koyuyor.

II. BAKTIĞIMIZ YERDEN DEMOKRASİ

Biz Cumhuriyet Türkiye’si’nin 2000’li yıllarını süren bahtsız yurttaşları; % 50’nin desteğine kilitlenmiş bir demokrasi ve demokratik meşruiyet iddiası ile yeri göğü inleyen bir siyasi iktidarın sınırlarını çizdiği, adımı da “ileri demokrasi” koyduğu arenada yaşıyoruz. Hitler’in gerçek demokrasiden duyduğumuz ürperti, “ileri demokrasi” ikliminde ilğimizi titretiyor. Aslanların önüne atılacağı zamanı bekleyen bir kısım koyunlar ve bir kısım gladyatörler gibiyiz. Sistemimiz Cumhuriyet tarihimizin tek demokrasisi ve en demokrasisi imiş, Siyaset felsefesinde Platon’un yarattığı karışıklığın faturası 21. Yüzyılda Türkiye’ye kesilmiş gibi. Bakalım ödeyebilecek miyiz?

Oysa “kim yönetmeli” sorusuna uygun cevabı ister en iyiler, ister en bilgeler, doğuştan yöneticiler, profesyonel yöneticiler, genel iradenin sahibi halk, işçi sınıfı veya patronlar sınıfı vs. olarak verelim; soruna, demokrasinin anlamına yakışan bir çözüm getirmiş olamayız. “Kim yönetmeli” sorusu, yönetimi demokratik kılmak sorununu çözen değil, yöneticiye meşruiyet sağlamak amacına yönelik bir sorudur. Eğer demokrasi arayışımızda samimi isek, tanımlı yapmadan önce soruyu doğru sormalıyız. Soru şu olmalıdır: Siyasal kurumları nasıl örgütleyelim ki, kötü ya da yeteneksiz yöneticilerin çok fazla zarar veremeleri önlenibilsin? Tekrar edecek olursak, demokrasi; kim buyurmalı? Kapitalin sahibi mi, emeğin sahibi mi? Azınlık mı çoğunluk mu? Zengin mi yoksul mu? Cahil mi eğitilmiş mi? Sandıkla gelen mi, tepeden düşen mi? sorunundan ibaret değildir. Demokrasi; “kim olursa olsun keyfi buyurmamalı” tercihinin odaklanmış ilkeler, yöntemler, teknikler ve kurumlar sistemidir. Aksi kabul edilirse şu sorunun cevabı nasıl verilebilir? “Halkın iradesi kendisinin değil de bir tiranın yönetmesini isterse ne olacak?” (K. Popper, Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt I: Platon, s. 265, dipnot 4)

İster siyaseti; “en iyiyi elde etmek için yaptığımız mücadele”, ister “elimizden geldiğince kendimizi en kötüye karşı korumak ve önlem almak amacı ile yaptığımız mücadele” olarak tanımlayalım sonuçta demokrasiyi, bizi kimin yöneteceği sorusu ile değil, “nasıl yönetileceğimizi” sorusu üzerinden tartışıyoruz. Bu yüzden, Yüzyılımızın demokratik siyasal sistemlerini biçimlendiren demokrasi anlayışını ve kurumlarını eksik ve arızalı buluyorum. Çünkü demokrasiyi ararken ve yavaş yavaş geliştirirken belirlediğimiz ve çözümüne odaklandığımız soruların cevabını vermiyorlar. Demokrasiye biçtiğimiz amaçlarla örtüşmüyorlar. Korunup güçlendirilmesi için görevli kıldıkları değerleri zayıflatıyor, çürütüyorlar. Kısaca demokrasi kendini var eden amaçlara ve değerlere saldıran bir canavara dönüştü, ama içi boşaldıkça retoriği öylesine güçlendi ki, insanlığın işi zor. Hitler’in gerçek demokrasisi, Mussolini’nin “otoriter merkezîyetçi demokrasisi” hortladı, “ileri demokrasi” adını aldı ve üzerimize tebelleşti. Kısaca, “yönetime ait yetkilerin, güvenlik ve düzen adına ve bu amaçlarla kullanılması” olarak tanımlanıyor. Otoriter demokrasi, yaşayabilmek için çeşitli şekillerde boyun eğdirilmiş bir yurttaşlar topluluğu ve bir şekilde iktidarı ele geçirmiş yönetici eliti gereksiniyormuş (bkz. Benjamin Barber, Güçlü Demokrasi)

B. Barber, “Otoriter sistemde kurumsal eğilim, yürütme gücünden yanadır, zayıf bir yurttaşla dayalıdır, hegemonyaya eğilimli, temsile bağımlıdır, siyasetçinin erdemi siyasetin etkinliğinin yerini almıştır.” cümleleriyle, bu demokrasinin özelliklerini de sayıyor ama ne kadar kafamızı zorlarsak zorlayalım bu modeli en zayıf demokrasi kalıbına bile sokamıyoruz. Günümüzde yere göğe koyamadığımız bir model de “çoğulcu demokrasi” olarak ortaya sürüldü. Sisteminizi çoğulcu kılmak için toplumu etnik, mezhepsel, dinsel, kültürel eksenlerde bölüp etiketliyorsunuz, toplumun kaynaşmış olmasından rahatsızlık duyuyor, herkese kimliklerine dair ipuçları vererek yerlerine dağıtıyorsunuz, önce ayırıştırıp sonra çoğulcu demokrasi bayrağı altında birleştirmeyi deniyorsunuz, bunu da demokrasi adına yaptığımızı ileri sürmekle iki kere demokrat oluyorsunuz. Bu model “özgürlük” temalı çalışıyor. Otoriter demokrasiden farklı olarak çoğulcu model, özel çıkarları saldırgan bir şekilde gözeten bireylere, gruplara ve partilere bölünmüş etkin bir yurttaşlar topluluğuna dayanıyor.

Bu model kamusal alanı, kişisel ve grupsal çıkarların çatıştığı ve giderek paylaşıldığı bir pazara dönüştürdüğü için sıkıntılıdır. Temsil ilkesinin demokraside yol açtığı sorunlarla birleştiğinde çoğulcu demokrasiler kamusal hedefi olmayan, kamusal yarar üretmeyen, bireysel çıkarlarına odaklı yurttaşların savaş meydanı olabilirler.

Temsil ilkesi demiş iken; bununla ilgili de konuşulması ve aydınlatılması gereken sorunlar var. Denilir ki; “seçmen yalnız oyunu kullandığı gün özgürdür. Seçme hakkını kullanmak aynı zamanda ondan vazgeçmektir.” Temsil özgürlükle bağdaşmaz çünkü siyasi iradeyi başkasına devreder. Rousseau; “Bir halk temsil edilmesine izin verir vermez özgürlüğünü yitirir.” der. Özgürlük bireyin değil yurttaşın hakkı olarak düşünülürse, buradan anlamlı sonuçlara ulaşılabilir. Çünkü biri diğerini destekler ve ona hayat verir. Ortak tartışma, ortak karar ve ortak eylem yoluyla ortak yaşamlarını belirleyen siyasal kararların

doğrudan sorumluluğunu almayan insanlar, hangi özgürlüğe sahip olurlarsa olsunlar aslında hiç özgür değildirler.

Temsil eşitlikle bağdaşmaz. 19. Yüzyıl’da bir Fransız yazar, “Oy verdiğim zaman eşitliğim oyumla birlikte sandığa düşer, birlikte kaybolurlar.” demiş. Eşitlik, eğer genel oy ilkesine yansıyan biçimiyle ya da yasal eşitlik olarak ya da doğuştan eşitlik olarak anlaşılıyorsa böyle bir eşitlik, yaşamı biçimlendiren ve insanları gerçek anlamda eşit ya da eşitsiz kılacak olan çok önemli toplumsal ya da ekonomik belirleyicileri gözden geçiriyor.

Temsil adaletle de bağdaşmaz, çünkü adalet fikrinin kök salabileceği katılımcı bir kamusal alanın gelişimine engel olur.

Özgürlük, eşitlik ve adalet teorik tutarlılıkları ve pratik etkinlikleri yurttaşlığa bağlı olan siyasal değerlerdir. Yurttaşlık bağlamı dışında kavranmaları da uygulanmaları da mümkün değildir.

Bu değerleri dışsal olarak tanımlamak ve siyasal kullanıma tahsis etmek de mümkün değildir. Siyaset tarafından üretilmek zorundadırlar. Özgürlük, adalet ve eşitlik bu yüzden demokratik bir siyasetin hedefidir, demokratik bir siyasal sistemin varlığının da kanıtıdır. Özetle, ne sandık, ne halk, ne sandıktan çıkan yönetici... Demokrasi özgür ve eşit yurttaşların adalet içinde bir arada yaşadığı, hukukun hakemliğinde tartıştığı, çatıştığı, uzlaştığı bir süreçler toplamı, demokratik siyasal sistem bu süreçlerin çatısı, demokratik toplum da bu süreçlerin platformudur.

Oysa demokrasi bugüne kadar kavram ve ilke olarak, toplumsal örgütlenmenin sınırlı katmanlarını ilgilendiren işlevsel boyutu ile ön plana çıkarılmış ve siyasal alanın örgütlenmesi için başvurulan bir teknik olarak algılanmıştır.

Toplumsal hedeflerin gerçekleştirilmesi için kullanılan bir yönetim tekniği ya da bu amaçla uygulanan politikaların meşrulaştırıcı vasıtası olarak ele alındığında içeriğinden boşalan bu kavramı hak ettiği bir felsefi temele yerleştirmek zorunluluğu vardır.

Demokrasi kısmi amaçlara özgülenmiş bir araç değildir. Bir toplumun kendini bilinçli olarak var ederken hedeflediği amaç ve benimsediği kuruluş prensibi, bir başka deyişle amaç, yöntem ve ilkelerin birbirini tamamlayan ve doğrulayan anlamlı birlikteliği” olarak demokrasiyi tanımlarsak, tanım ve eylem alanını daraltmadan kullanabileceğimiz etkili bir kurama dönüşebilir.

SONUÇ

Eğer şunlar varsa demokrasi vardır: Demokrasi iktidarın bir kişide toplanmasını reddeden bir siyasal sistemdir. Bir başka deyişle hiç kimsenin kendini egemen ilân edemeyeceği, hiç kimsenin iktidarı geri alınamaz biçimde kendi adına elinde tutamayacağı bir sistemdir. Demokrasi egemen olmayan yönetenin sorumluluğu ilkesine dayanır. Bu da otokratik bir yönetim anlayışının reddi demektir. Modern batı dünyasında böyle sistemlere anayasal hükümet denmiştir. R. Aron, demokrasinin kesin, belirleyici kriterinin iktidarın anayasaya

dayanılarak kullanılması olduğunu söylüyor. “Bir yanda hükümetçe alınan kararların hemen geçerli olduğu rejimler, öte yanda bu kararların geçerli olabilmesi için kesin kuralların tespit edildiği rejimler. Demokrasiyi çağdaş otoriter rejimlerden ve geçmişteki otokrasilerden ayıran en temel özellik, bu yönetim biçiminde yönetenin sorumluluğuna ve eylem alanındaki yapıp ettiklerine dair kapsamlı kural, kurum ve ilkelerin geliştirilmiş olmasıdır.

Çağdaş yönetimler sorumluluğun zayıflatılması ve fiilen işletilememesine bağlı olarak otokratlaştıkları ölçüde demokrasiden uzaklaşırlar. Bu nedenle demokrasilerde meşruil yet sorgulaması aynı zamanda demokrasinin otokratik bir rejime evrimle eğilimine karşı bir kontrol vasıtasıdır. Çünkü totaliter hayalet, demokratik rejimlerin kendilerine sunduğu çağdaş teknoloji ve geniş özgürlükler üzerinden sisteme her an çökebilir. Anayasalar veya rejimin demokratik yapısı bu tehlikeyi bertaraf etmekte çoğu kez yeterli olmayabilir.

Karar verme yetkisinin hiç değilse belli süreler için tek bir kişide veya kolektif bir organda toplandığı bir sistemde devlet yapısının ne olduğu sadece bir ayrıntıdır. Böyle bir sistemin anayasası, siyasi iktidar açısından etkili sınırlamalar içeren, batılı anlamda anayasacılık mantığına uygun olarak yapılmış işlevsel bir anayasa değil, rejimi demokratik bir rejim gibi göstermeye yarayan bir maske, toplum düzeni için bir çeşit çerçevedir.

Bu sitemde yasama organı, verilen kararları alkışlayıp ilân eder. Yasama organında kararların alınış sürecinde etkili olmayan sembolik bir muhalefetin varlığı sistemi demokratik kılmaz, sadece sistemin demokratik olduğuna dair şekli bir görüntü yaratır.

Kuşatılmış demokrasi olarak da isimlendirebileceğimiz bu sistem içinde yasama ve yürütme, aynı siyasi çoğunluğun elindedir. Yapılan yasal ve anayasal düzenlemelerle yargı, idari ve bürokratik hiyerarşi hukukun değil, iktidarın denetimi altına alınmıştır. Bu koşullarda ortaya çıkan; görev ve yetki çerçevesini genişletmek kararlılığındaki bir siyasi iktidarın biçimsel demokrasinin kendisine sunduğu imkânları kendi çıkarları için kullanması, çıkardığı bol ve keyfi yasalar yoluyla ürettiği türedi bir hukuk düzeni içinde mutlak egemen konumu kazanmasıdır.

Özetle demokrasi, bize demokratik yönetim olarak sunulan çağdaş sistemlerin hemen tamamının kabaca benzemeye çalıştığı bir model olarak elimizde duruyor. Felsefesi üzerinde düşündükçe kendisini demokratik olarak isimlendiren yönetimlerin uzağına düşüyoruz, mevcut yönetimlerin ruhuna ve kurumlarına alıştıkça demokrasiden uzaklaşıyoruz. Yaman çelişki....